

Глазинская Евгения Тимофеевна – старший преподаватель кафедры литературы Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Алтайский государственный педагогический университет», Россия, Алтайский край, Барнаул, e-mail: glazinskaya85@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7198-7303>.

Received 13.05.2025

Accepted 29.06.2025

[https://doi.org/10.53360/3080-3861-2025-2\(2\)-2](https://doi.org/10.53360/3080-3861-2025-2(2)-2)

FTAMP: 16.21.55

Э.М. Самекбаева

Шәкәрім университеті,

071412, Қазақстан Республикасы, Семей қ. Глинка к-сі, 20 А

ORCID: 0000-0003-0137-463X

e-mail: elmira5_66@mail.ru

М. МАҒАУИННИҢ «АЛАСАПЫРАН» РОМАН-ДИЛОГИЯСЫНЫҢ КӨРКЕМ ТІЛ ИННОВАЦИЯСЫ

Аңдатпа. Мақалада жазушы Мұхтар Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясының лингвостилистикалық ерекшеліктері ұлттық болмыстың көрінісі ретінде қарастырылады. Жұмыстың өзектілігі тарихи-мәдени өзгерістер жағдайында тілдің ұлттық сананы қалыптастыру мен нығайтудағы рөлін зерттеу қажеттілігінен туындап отыр. Зерттеудің мақсаты – Мұхтар Мағауин қолданған лексикалық, синтаксистік және стилистикалық құралдарды анықтау. «Аласапыран» дилогиясының идеялық-көркемдік мазмұнын түсіндіруде автор жұмсаған бейнелі-экспрессивті тілдік құралдар жеке-жеке талданады. Теңеу, метафора, эпитет, гипербол, перифраз, литота, акротеза, авторлық окказионализм, парцелляция, стилизация сияқты тәсілдердің дилогияда жазушының жеке концептуалды жүйесін жасау құралы ретінде автордың айтайын деген ойына қалай қызмет ететіні қарастырылды.

Мақаланың маңыздылығы – суреткер туындыларындағы тұрақты тіркестерді, көркем сөз қолданысын, олардың ұлттық әдеби тілдің қалыптасуына әсерін терең талдауында. Атап айтқанда, Мұхтар Мағауиннің жалпыхалықтық тілдің фразеологиялық құрамынан қажеттісін алып, оларды мүмкіндігінше түрлендіріп қолданғаны талданады. Жазушының афоризмдері де тілдік-стильдік сипаттар тұрғысынан анықталып, қарастырылады. Ғылыми мақалада лингвистикалық, семантикалық және лингвостилистикалық талдау әдістері қолданылады.

Зерттеу нәтижесінде ұлттық бірегейлікті одан әрі зерттеуге жол ашатын ұлттық сананы қалыптастыру үшін осы тілдік құралдардың маңыздылығы туралы қорытындылар жасалды.

Тірек сөздер: стиль, парцелляция, перифраз, акротеза, метафора.

Кіріспе

Әдебиет тарихы – адам мінезі мен болмысын көркем бейнелеу тарихы. Ал әрбір көркем образ жазушының өмір шындығын жинақтап, эстетикалық тұрғыдан қорытуының нәтижесі ретінде танылады. Жазушы тарихи тұлғаны бейнелеу арқылы өткен дәуірдің жекелеген фактілерін ғана емес, сол кезеңнің тарихи шындығын танытатын тұлғалық болмысты да ашады. Бұл ретте суреткердің тарихи шындықты қазіргі таным тұрғысынан пайымдауы ерекше мәнге ие. Тарихи тұлғаның көркемдік концепциясын қалыптастыру арқылы Мұхтар Мағауин сол дәуірдің тарихи - әлеуметтік келбетін көркемдік тұрғыдан танытады.

Ұлттық әдеби тілдің дамуында көркем сөз шеберлерінің шығармашылығы маңызды рөл атқарады. «Жазушы – ұлттық сөйлеу мәдениетін жеткізуші және жасаушы. Өз заманының жалпыхалықтық тілін қолдана отырып, ол өзінің шығармашылық идеясына сәйкес ана тілінің сөздік құрамы мен грамматикалық құрылымының алуан түрлі құралдарын таңдап алады», – деп жазды В.В. Виноградов [1].

Әдеби шығарма мәтініндегі көркем сөз авторлық баяндау мен кейіпкерлер тілінен құралады. Шығарма мәтінінде кейіпкерлер әлемімен қатар автордың көркемдік әлемі де көрініс табады. Осы тұрғыдан көркем шығарма мәтіні әлем бейнесін, адам руханиятын,

авторлық дүниетаным мен кейіпкерлер әлемін танытатын маңызды тілдік кеңістік саналады. Көркем мәтінді талдау арқылы автордың дүниетанымдық әлемін тануға болады. Мақаланың мақсаты – Мұхтар Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясындағы тілдік қолданыстарды талдау арқылы жазушының көркемдік-стильдік ерекшелігін айқындау. Мақалада жазушы тілінің кейіпкерлер бейнесін жасаудағы тілдік құралдарды қолданудағы тіл шеберлігін сипаттауға талпыныс жасалады.

Материалдар мен әдістер

М. Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясы тіліндегі көркемдегіш құралдарға лингвистикалық, семантикалық тұрғыдан талдау жасалды. Лингвистикалық талдау жасау көркем шығармалардағы нақты тілдік элементтерді жүйелі түрде анықтауға, олардың мәтін құрылымындағы қызметін ашуға және автордың көркемдік-стильдік ерекшелігін тануға көмектеседі. Мұндай талдау арқылы шығармадағы лексикалық бірліктердің, синтаксистік құрылымдардың, бейнелі сөз қолданыстарының және стилистикалық тәсілдердің мәтін мазмұнын қалыптастырудағы рөлі айқындалады. Семантикалық талдау көркем мәтіндегі ұлттық дүние бейнесін айқындауда маңызды қызмет атқаратын сөздер мен сөз тіркестерінің мағыналық құрылымын, қолданыс ерекшелігін және авторлық таныммен байланысын зерттеуге негізделеді. М. Мағауин шығармаларының тілі – көркем сөздің эстетикалық қуаты мен ұлттық болмысын айқын танытатын, қарапайым анықтамалар аясына сыймайтын күрделі әдеби-тілдік құбылыс. Суреткердің «Аласапыран» дилогиясы нақты оқиғаларға құрылып, бірінен-бірі жалғасқан тарихи оқиғалардың куәсі деуге болады. Туынды авторының тілге өте жауапкершілікпен қарап, әрбір сөзді аса талғампаздықпен қолдануына таң қаласың. «Аласапыран» дилогиясында стиль тезіне салу құбылысы үлкен орын алады. Мұны біріншіден, тарихи дилогияның сөйлеу стилі бейнеленген дәуір тілінің ерекшелігін суреттейтін тұстардан кездестіреміз. Жазушы тілі ұшы-қиыры жоқ, мол көркемдік қуатқа ие күрделі тілдік әлем. Сөз өнерін терең меңгерген М. Мағауиннің тілі өзге қаламгерлердің тілдік қолданысынан көркемдік даралығымен, ұлттық бояуымен және стильдік өзгешелігімен ерекшеленеді. Тілі көркем, оралымды, бояуы мейлінше қанық. «Аласапыран» роман-дилогиясын жеке қарастырудың мәні бар. Аталған шығарма М. Мағауин шығармашылығындағы маңызды белестердің бірі саналады. Шығарманың мазмұндық кеңдігі, көркемдік құрылымының күрделілігі мен бейнелер жүйесінің алуандығы оны қазақ әдебиетіндегі сирек кездесетін құбылыс ретінде танытады. Шығарманың танымдық, тағылымдық, эстетикалық қасиеттерін ашудың зәрулігі бар. Көптеген қаламгерлер табиғат көріністерін суреттеуге айрықша мән береді. Әр автор табиғат көрінісін суреттеуде өзіндік көркемдік танымы мен стильдік ерекшелігіне сай бейнелейді. М. Мағауиннің табиғат көріністерін суреттеуі қоршаған ортаны терең қабылдауымен, көру, есту және иіс сезімдеріне қатысты әсерлердің үйлесімді берілуімен, табиғат суреттерінің жандылығымен, сондай-ақ олардың адам ойымен, сезімімен және көңіл-күйімен сабақтастығымен ерекшеленеді. Өмірге деген құштарлық қаламгердің табиғат көрінісін суреттеуінен айқын көрініс табады. Мысалы: *Күн найза бойы ғана көтеріліпті. Шыңылтыр аяз екен. Аспан ашық. Қылаулаған ұшқын ауаға көкірек тоймас кең тыныс, өзгеше тазалық бергендей. Шашалықтан ғана келетін, құрғақ, аппақ қар ат тұяғынан алтын аралас күміс құмдай сусиды. Екі өңірін тоғай жапқан өзен үстінде бозғылтым бу бар. Алыстағы орман сұрлана мұнартады. Төңіректі тегіс жапқан кіршіксіз қар, қырауыта иілген бұта, саусақтарын ақ түбітке толтыра, көкке баққан қызыл қарағай – ой мен қыр, бүкіл әлем – мәңгілік тыныштық жырына мүлгігендей* [2]. Бұл сипаттамадан жазушыға тән нәзік те биязы бояу-сырларды аңғарамыз. Демек, мақалада М. Мағауиннің көркем образды сомдауда тілдің экспрессивтік құралдарын қалай қолданатынын айқындауға назар аударылды. М. Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясында авторлық дүниетаным мен мәтіннің көркемдік-семантикалық мазмұны экспрессивтік тілдік құралдар, атап айтқанда, троптар арқылы айқындалады. Шындықты басты көркемдік ұстаным ретінде таныған, жасандылық пен жалғандықты қабылдамайтын қаламгер өз туындысында тіл мен форманың табиғи үйлесімін

сақтауға ұмтылады. Бүгінде «Аласапыран» роман-дилогиясы төл әдебиетіміздің жауһары ретінде танылады. Романдағы дәуір шындығы, образдардың сипатталуы мен тілдік өрнек – барлығы да бірінші дәрежелі реалист қаламгердің қолтаңбасын танытады. Суреткер әр алуан лексикалық құралдар арқылы ұлттық қазақы бояуды, қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүріне тән ерекшеліктерді шебер жеткізеді.

Мағауин тіліне тән қандай көркемдік белгілерді айтуға болады? Жазушы стилінің басты артықшылығы ұзақ шығармашылық ізденіс нәтижесінде қалыптасқан сөз өрнегінің айқындығы мен мәнерлілігінде, көркемдік бояудың шынайылығында, сөздік қордың байлығында және баяндау жүйесінің дәлдігінде.

Нәтижелер және талқылау

М. Мағауин қазақ халқының басынан кешірген жауынгерлік заманды, аласапыранды суреттеу арқылы белгілі бір тарихи дәуірге тән заттар мен құбылыстармен бірге жоғалып кеткен (ғарызнама, арқұқ, тұтқауыл, ертауыл, дабыл, көбе, берен, кіреуке, бадана, шарайна, сауыт, бұтырлық, даңғыра, құяқ, отаман, емелдес, бақауыл, ертауыл, бұлғақ, шыңдауыл, тұтқадар және т.б.) байырғы сөздерді жаңғыртып, қолданысқа енгізіп, сөздік қорымызды байытуға үлес қосты.

Бұл жайында белгілі жазушы Қабдеш Жұмаділов «Мұхтар туралы сөз» атты жазушының 60 жасқа толған мерейтойында сөйлеген сөзінде: «Тіл, стиль жөніне келсек, Мағауин қолтаңбасы барынша айқын, оны жай текстің өзінен-ақ ешкімге шатастырмай танып алуға болады. Онда қосақ арасында бос жүретін, басы артық, бұралқы сөз кездеспейді. Көбеңсіген көбігі жоқ, бірыңғай бұлшық еттен тұратын таза проза. Мұхтар шығармаларының басқа тілге аударылғанда азайып-апшымай, қалпын сақтап қалатыны да сондықтан. Жазушы «Аласапыранда» пайдаланған көне сөздерді немесе жаңадан жасалған тіл қорын түгел терсек, тұтас бір сөздік жасауға болар еді», – деп пікір білдіреді [3].

Келесі кезекте М. Мағауиннің реалистік сөз өрнегін анықтау мақсатында «Аласапыран» роман-дилогиясының тілдік-көркемдік ерекшеліктеріне талдау жасалады. Романда авторлық идеяны тереңдетіп, тарихи дәуір келбетін, кейіпкерлер болмысын және ұлттық дүниетанымды көркем бейнелеу мақсатында әртүрлі тілдік құралдар қолданылады. Олардың қатарында тарихи-этнографиялық лексика, тұрақты тіркестер, парцелляция құбылысы, лексикалық қайталамалар, литота, гипербола, градация, метонимия, кейіптеу, теңеу, метафора, эпитет, перифраз, инверсия, акротеза ерекше орын алады. Бұл тілдік құралдар шығарма мәтінінің көркемдік қуатын арттырып, М. Мағауиннің өзіндік стильдік даралығын танытады.

Метафораны автор шығармада кейіпкер болмысын терең ашу, тарихи дәуірдің көркемдік сипатын айқындау және мәтіннің бейнелілік қуатын арттыру мақсатында қолданады. «Әдебиеттану терминдер сөздігінде» метафораға мынадай анықтама берілген: «Метафора, ауыстыру (гр. сөзі – ауыстырып қою), екі нәрсені, құбылысты салыстыру және жанастырып жақындату негізінде астарлы тың мағына беретін сөз немесе сөз тіркесі» [4].

Метафора – әдебиетте де, күнделікті қарым-қатынаста да сөздің тура мағынасын кеңейтіп, оны бейнелі әрі әсерлі жеткізуге қызмет ететін көркемдік құрал [5].

«Аласапыран» дилогиясынан мысал: Егер кесімді уақытта Аббас шах бастаған *өңшең арыстан қызылбас сарбазы* түстік батыстан қаптаса, терістіктен *өңшең жолбарыс, мың сан қазақ аламан*ы құйындай соқса... [2]. Берілген үзіндіде автор жауынгерлердің күш-қайратын, батылдығын, шабуыл сәтіндегі екпінін бейнелі түрде жеткізеді. «*Өңшең арыстан қызылбас сарбазы*» деген тіркесте сарбаздар арыстанға баланады. Мұнда арыстан бейнесі олардың айбатын, қайратын, жауынгерлік қуатын танытады. Сол сияқты «*өңшең жолбарыс, мың сан қазақ аламан*ы» тіркесінде қазақ жасақтары жолбарысқа теңеліп, олардың ержүректігі, қайсарлығы айқындалады.

– Данышпан Ғади-бек! Дәл бүгін қызылбас пен қазақтың тілегі бір төбеде тоғысқанын көріп отырсың. *Арыстан мен жолбарыс* қатар атылса, *айдаһарда* қарсыласар не қауқар қалмақ! [2]. Айға татыр күн, жылға татыр апта *бақыт бесігінде* өтіпті [2], Кемеден түскен *жаңқасын*. Теректер үзілген *жапырақсың* [2]. Бұл үзіндіде метафоралық және символдық бейнелеу өте

айқын көрінеді. «Арыстан мен жолбарыс» контексте қазақ пен қызылбастың күшін, айбатын, ерлік қасиетін білдіретін метафоралық бейнелер ретінде қолданылып тұр. Ал «*айдаһар*» бейнесі қарсы тұрған күшті, қаһарлы жауды білдіреді. Бұл да – метафоралық қолданыс. Мұнда айдаһар мифологиялық тұрғыдан аса қорқынышты күштің символы ретінде алынған.

Бұдан өзге романда «төрі жаннат – бейіш күймесі, өмір қайығы, аламан жұрттың ызғары – үңірейген көрдің өзі, ұшқын отқа айналу, асау көңіл ноқталану, өзені сүт, көлі кілегей, ырысты мекен, жарықшақ ақыл, жарымжан түйсік» т.б. индивидуальді авторлық метафоралар да кездеседі.

Эпитет әртүрлі кезеңдерінде және ұлттық-лингвистикалық дәстүрлер аясында көркемдік қызметімен, сондай-ақ ұлттық эстетикалық ойлауды бейнелеу сипатымен ерекшеленеді [6], [7], [8].

Автор тілінде поэтикалық эпитеттердің де жиі ұшырасуы шығарманың бейнелілік қуатын арттыра түседі. Мысалы: ұлы көш, салқар көш, алауыз ел, еңселі ақ отау, табандас ұрыс, жалаң қылыш ерлер, алты арыс ел, қанды көбе жолдас, қозыкөш жер, бөрі боп туған баһадүр, арыстан болып туған асылзада, қарға тамырлы қазақ т.б.

Жазушы поэтикасында эпитет кейіпкер портретін жасаудың тиімді көркемдік тәсіл терінде танылады. Талдаудан байқағанымыздай, эпитеттердің көпшілігі кейіпкерлердің сыртқы бейнесін, негізінен көзі, беті, шашын т.б. суреттеу арқылы жұмсалған. Мысалы, *шүңірек көз, мысық көз, тана көз, өткір кішкене көз, жасыл көз, қырағы көз, мойыл қара көз, үлкен қара көз, қой көз, боталаған үлкен қара көз, қигаштау біткен қара көз, қарақат көз, шайтан көз, тұнық жанар, ұзын, қайқы кірпік, қыр мұрын, әдемі пісте мұрын, келте мұрынды, орақ мұрын, құс мұрын, қоңқақ мұрын, жіңішке қара қас, аппақ тіс, қос өрім қоңыр шаш, жалпақ бет, арық адам, мысық мұрт, тәмпиш таңау, кербез кейіпті, дөңгелек жүз, шолақ тұлымды, шоқша сақал, қаба сақал, қалың дөңгелек сақалды, шолақ мұртты, теке сақал молда, бурыл сақал, қушық шеке, сақ құлақ, қызыл сыры көшпеген әсем ерін, қоңыр өң, бидай өңдіақсары жүзді, нәзік дене, зор денелі, мықыр денелі* т.б.

Кейбір эпитеттер кейіпкердің *эмоционалды, психологиялық* сипаттарын беру үшін айрықша мәнге ие. Мысалы: Құл-Мұхамедтің *көңілі тым салғырт* екені анық аңғарылған [2]. *Қатқан көкірегінен* бір тамшы суық жас үзіліп түскенін сұлтанның өзі де аңдамаған [2], Он сегізге жаңа толған қазақ сұлтаны қатер күткен *алмағайып көңілмен, күпті жүрекпен* бейтаныс елдің босағасын аттағаннан соң арада бір жарым жыл өтер-өтпесте бүкіл Россиядағы ең мәртебелі, атақты әрі дәулетті адамдардың қатарына қосылды, үлкен жұрттың санаулы сәнді ордасының біріне айналды [2]. Жасы он жетіге жаңа шыққан бала сұлтан түстік пен терістіктің ғана емес, батыс пен шығыстың, бар әлемнің тағдыры өз қолына тапсырылғандай, *асқақ ой, тәкаппар көңіл жетегінде* еді [2].

Жүргізілген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, М. Мағауиннің «Аласапыран» роман-диалогиясында эпитеттер әртүрлі көркемдік қызмет атқарады: олар заттар мен құбылыстарды бейнелі түрде сипаттап, даралап көрсетеді; кейіпкерлердің ерекше белгілерін, олардың рухани әлемін түсінуге көмектеседі. Тұрақты эпитеттерге мысал ретінде мына тіркестерді келтіруге болады: *ауыр ой, асқақ ой, жылы сөз, ала құйын мінез, аққұба өң, қоңыр самал, ақсары жүз, асау сезім, ыстық құшақ, мұқалмас қажыр*; авторлық эпитеттерге мысал: *жарықшақ ақыл, күнәкәр ой, меймандос көңіл, әзәзіл көрік, кембағал қауым, қаймыжық жас, өлермен ой, мамырлы кейіп, мұзбалақ бүркіт, суыт жүріс, қарымсыз қасқыр, шалт мінез, құрсақтанған ана, жетектеген түйткіл сезім*.

Суреткердің реалистік стилі көркем туынды тілінің бейнелеу құралдарымен де ерекшеленеді. Автордың теңеулері қарапайымдылығымен, дәлдігімен ерекшеленеді. «Аласапыран» роман-диалогиясында табиғат әлеміне қатысты теңеулерді де кездестіруге болады. Мысалы: Әлдеқайдан, жабық астынан түскен *жіптіктей күн сәулесі кере тартылған ақ жібек арқан сияқты* [2]. Көш жолынан сәл қиыс осы бір тұста ескі арнаның ойысында пайда болған көлшік бар сияқты еді. Соны жағалай қонса керек, *сирек жағылған оттар сұлбасы жаңа туған айға ұқсайды* [2].

Кейіпкердің эмоциялық сезімдерін, оның мінез-құлқын сипаттау үшін автор бірқатар эмоциялық теңеулер тізбегіне жүгінеді: Ораз-Мұхамед ішіне *от түскендей ширықты* [2], *жымысқы күлкі қатып, мұзға айналғандай* [2], Ораз-Мұхамед өткенін екшеп, бүгінін безбендеп, батпақтан жұлық түсірмей өтер жол таппады. Кейде, тіпті *біржоло батып кеткендей тұншығатын* [2].

Автор кейіпкердің сыртқы келбетін, қимылын сипаттайтын жағымсыз бағалауыш сипатты мәнерлі теңеулерді де қолданады. Мысалы: Патша орындығына сылқ отырды, жақ астынан құлап *ешкінің бауыр жүніндей* салбырай түскен сақалын уқалап үнсіз қалды [2]. Бірақ айыпкерлерде манағы қарқын жоқ. *Судан жеріген сиырдай*, мұрындарын шүйіріп, бастарын шайқай, бұрынғыдан әлдеқайда ауырлап кеткен шараларын қолдарына қайта алған. Содан сон Исмайыл буын-буыны дірілдеп, етпеттей жығылған. Есінен танып қалса керек, *құздан құлаған түйенін өлексесіндей*, қимылсыз, тілсіз теңкіп жатыр [2]. *Жеті басы қайта тірілген жалмауыздай*, бойына тың күш құйыла бастаған Кәззап та қақан қаққан [2].

М. Мағауин қазақ тілінің лексика-семантикалық және грамматикалық мүмкіндіктерін де кеңінен жұмсайды. Мәселен, автор қолданған тәсілдердің бірі – белгілі бір лексикалық құралдарды мақсатты түрде таңдауды қажет ететін контраст әдісі. Қазақ тілінің лексика-семантикалық құралдарын жетік білу, мағынаның ең нәзік реңктерін ажырата білу жазушыға көркем контрастың таңғажайып үлгілерін жасауға мүмкіндік береді. Талданатын роман-диалогияда контраст әдісі, әдетте, акротеза және антитеза әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Акротеза (грек. акро – үсті) – қарама-қарсы ұғымдарды теріске шығару арқылы болмыстағы белгілі бір құбылыстарды немесе нысандарды мақұлдау [9].

Мағауиннің «Аласапыран» роман-диалогиясынан мысал келтірелік: Батырдың бәрі бекзат емес екен: арасында бәрі де, қорқау да бар. Өлім емес, қаза. Қаза емес, қасап қырғын. Бір адам емес, жүз мың қол! [2], жасы кіші деме – қара қанжар шығар [2], жазалы емес, жапалы көрінген. Жапалы емес, жалалы [2], мақтау емес, баға [2], ажал емес, құрал [2], жүрген жеріне себесін емес, бөгесін болуы мүмкін [2], сән кетті, сән емес, мән кетті [2], құдық емес, көлшік [2], саусақ емес, найза сияқты [2].

Бір қызығы, М. Мағауинде гипербола, литота, градациялар біршама жиі қолданылады. Литота – затты немесе құбылысты белгілеріне, қасиетіне қарай кішірейте суреттеу арқылы бейнелейтін көркемдеуіш құрал. Автор тыңдаушыға тосын әсер туғызу үшін литотаны да молынан жұмсаған. Мәселен: *ат төбеліндей әскер, бір кескен картадай, торғай құрлы пана табар, оймақтай күміс тостаған, бір тұтам жақындамай, тұлақтай ғана жері бар, алақандай уез, теңіздегі тамшыдай, құртақандай кез, ат төбеліндей қауым, ұядай, терліктей*.

Әсірелеу (гипербола) – эмоционалды бағалауды күшейту құралы. Бұл белгілі бір қасиеттерді, үдерістерді немесе құбылыстарды, әрекеттерді шамадан тыс асыра сілтеу. Грек тілінен алғанда «гипербола» шамадан тыс және артық деп аударылады [10]. Суреткер кейіпкер бейнесін беруде *омырауы даладай, талыстай зор дене, соқталдай бала, иығы қақпақтай, төбедей теңкиген бояр, қауғадай сақал* түрінде әсірелеуді таптырмас құрал ретінде алған. Сондай -ақ, әртүрлі құбылыстардың экспрессиялық әсерін ұштау үшін де жұмсаған. Мысалы: *самаладай көрінген, көлдей үлкен сырмақ, ет төбедей үйіліп, тұздық көлдей ағады, аузын арандай ашып, дағарадай, жағасы көлдей, төбедей теңкиген, таудай пәле, қан шелектей атқылап қоя берді, бармақтай қорғасын т.б.*

М. Мағауиннің «Аласапыран» роман-диалогиясында қолданылған тілдік құралдар жүйесінде фразеологизмдер маңызды орын алып, жиілік көрсеткіш бойынша екінші орында тұрады. Лексиканың осы экспрессивті қабатының көмегімен автор болып жатқан құбылысқа дұрыс баға беру мақсатында фразеологизмдерді сәтті қолданады. Жазушы дайын фразеологиялық бірліктерді дайын қалпында қолданумен шектелмей, оларды авторлық таным мен көркемдік мақсатқа сай түрлендіріп, өзінің концептуалды жүйесіне енгізеді.

М. Мағауин қолданған фразеологиялық оралымдарды талдау мәтіндегі фразеологиялық бірліктердің көркемдік қызметін айқындауға және олардың семантикалық-стистикалық

реңктерді ашуға мүмкіндік береді. Суреткердің «Аласапыран» роман-диалогиясында қолданылған фразеологиялық бірліктерді мазмұны жағынан «адамның эмоционалдық және физикалық күйі», «адамның сипаты, мінез-құлқы, қасиеттері», «кұбылыстар мен жағдайлардың сипаттамасы» тәрізді фразеологиялық семантикалық топтарға біріктіруге болады. Сөз зергерінің фразеологиялық бірліктерді түрлендіру әдістерінің ішінде мына түрлерін ерекше маңызды және мәнерлі деп атап көрсетуге болады:

Фразеологизмнің лексикалық құрамын, компонентін кеңейту, қысқарту немесе ауыстыру арқылы өзгерту (пәле-жаладан *қақас* қалу, *аузымнан жсырып ағымды берем, астымнан түсіп атымды берем*, тиыннан *теңге* құраумен, адасқан *қаз* үйірін табады, көңіліне *секем кіреді*, басы шытынай *кеберсиді*, *сары* таңдақ, *тынысы бұрыңғыдан да тарылды, астынан біз қадағандай атып тұрды, төнген қатер, тулақай ету, көрге кіргенше кетпес дық қалар еді көңілде, сең соққан қамыстай жоғарылау, бағы қайтқанын көріп, қағанағы жарылғаниша қуану, үй артындағы кісінің құлақ құрышы қансын, жанын жегідей жеңген тәңірі тағала*). Суреткер *ұзын арқау, кең тұсау»* деген қолданысты «*кең тұсау, ұзын арқан»* түрінде алмастырған.

Жазушы фразеологизмдерді халық тіліндегі қалпында жұмсаумен қоса, оларды әртүрлі мәнге келтіріп өңдейді, сөйтіп жаңа мазмұн береді. «Аласапыран» диалогиясынан мысал келтірейік: «*Шешінген судан тайынбас»* дегенді *өлсек шәйтпіз, шешіндік – тайынбайық* деген [2]. «*Арыстан айға шауып мерт болыпты»* дегенді автор «*арыстан туса да, айға шаппай-ақ мертігіпті»*, - деп берген. [2]. «*Қатын жолда, бала белде»* дегенді «*ел бізде, бел сізде»* [2] өшкенің жанды, бірақ өлгенің – тірілгені қане?

М. Мағауиннің көркем дискурсындағы фразеологиялық бірліктерді талдау олардың сөздіктерде толық қамтыла бермейтін семантикалық қабаттарын, контекстік қолданыс ерекшеліктерін және көркемдік-стильдік әлеуетін айқындауға мүмкіндік береді. Роман-диалогияда көркем бейнелеудің әсерлі құралы болып табылатын «сауын айту, табан тіреу, бас имеу, айбар төгу, найза бойы, ақ киізге көтеру, отқа түсу, мойын ұсыну, көзге түскен, көңілі күпті, қызыл кеңірдектен керіскен, бауырына басқан, жас та болса бас, қар жастанып, қан кешу, күн жайлату, ат құлағында ойнау, көз байлана, ел аяғы басылған шақта, мін таппақ, ашу қысу, тұнығын лайлау, тізе бүкпеген, жүрегі дауаламау, бал-бұл жану, сөзбұйдаға салып жүру, көндіге алмау, құлақ асу, көңіл көтеру, жайнаң қағу, құлақ тігу, кебін құшу, жан сауғалау, атын шығару, қан жұту, айқасқа түсу» фразеологизмдер молынан ұшырасады. Суреткерде окказионал фразеологиялық бірліктер де (ерлігі елу жұртқа белгілі, көңілінен кірпі түк түйткіл, қоңторғай тіршілік, бұлғақты қоздыру, көңілі сонша қоңылтақсып) кездеседі.

М. Мағауиннің «Аласапыран» тарихи-диалогиясының тілдік өрнегін талдау барысында автордың перифразаларды стилистикалық құрал ретінде жиі әрі мақсатты қолданғаны анықталды. Суреткер еркін фраза немесе тұтас сөйлем түрінде белгілі бір заттың немесе құбылыстың атауын жанама түрде алмастырып береді. Бұл орайда қаламгердің авторлық перифразалары ерекше мәнге ие. Мәселен, *Үшінші Рим* (Москва), *талай жерге барып қайтқан* (мас болған), *бейіш күймесі* (жаннат), *ақ патша* (аждаһа), *алпауыт бояр* (ордалы жылан), *жаһанамның қаншығы* (өсекші), *арттағы өмір* (соқыр соқпақ) т.б.

М. Мағауин ерекше мәнерлі, ұлттық бояуы айқын фразеологизмдерді авторлық стильді даралау мақсатында шебер пайдаланған. Ғалым С.К. Сатенова «формалды тұрғыдан алғанда, жарыспалы екі қатардан тұратын, ауызша түрде бір-бірімен кідіріс (пауза) арқылы, жазба сөзде үтір арқылы ажыратылатын» фразеологизмдерді қос тағанды фразеологизмдер деп атайды [11].

М. Мағауиннің роман-диалогиясында дыбыстық әрі тұлғалық үйлесімі келіскен қос тағанды фразеологиялық тіркестер жиі кездеседі. Мысалы: Сырдың сағасы, Есілдің етегі, ұрыспай ұтар, сайыспай сындырар, қырағы көз, сақ құлақ, даңғыра қағысып, шақылдата шыңдауыл ұрған, анттас аңда, қандас қарындас, жарты жерін жауда, жарым жұртың дауда, сары баланың қамы, қылышы сенің қыныңда, жаны сенің жолыңда, ұзын арқау, кең тұсау, бара жер, басар тау, тоқ жүрсең, тек жүр, судай сіңіп, тастай.

Жазушы шығармасында терең мазмұнымен, образдылық қуатымен ерекшеленетін халық тіліндегі мақал-мәтелдер мен қанатты сөздер әртүрлі тәсілмен ұтымды қолданылады. Суреткер

оларды тұлғалық өзгерістерге ұшыратпай, өз қалпында қолдану арқылы эмоционалды-экспрессивті мәнде жұмсаған. Мысалы: Би екеу болса, дау төртеу болады, өзекті жанға өлім бар, жас та болса бас, қысыр кеңес қыр асырмайды, аға тұрып бала сөйлегеннен без, төре тұрып қара сөйлегеннен без, бөрі бөрілігін танытпай қоймас, батырға да жан керек, желкедегі жау жаман, ел бастап көсем де болған, сөз бастап шешен де болған, ажалдан ешкім қашып құтылмайды, бөрі тірлігін танытпай қоймас, у жесең – руыңмен! көзге кім бұрын басылса, сол ыстық т.б.

Автор мақал-мәтелдерді тура мағынасында қолданғанда олардың мазмұнынан белгілі бір астарлы ойды байқауға болады. Мәселен: батырдың бәрі бекзат емес екен: арасында бөрі де, қорқау да бар. Бірі – ерлікті атақ шығарар, абырой асырар ойын көрсе, бірі – олжа түсірер, ошақтың бұтын көбейтер кәсіп санайды, халық бала - өзін кім жақсы көрсе, соған құлап түседі, иесін сыйласаң, итіне сүйек сал т.б.

М. Мағауин жалпыхалықтық мақал-мәтелдер, коммуникативтік фразеологизмдердің құрылымдық-семантикалық үлгілерін өзіндік негізгі ала отырып, авторлық қолтанбасын айқындайтын бейнелі сөз орамдарын жасайды. М. Мағауиннің роман-диалогиясындағы авторлық қолданыстары тұжырымды ойға, терең логикаға құрылған. Мысалы: *Исі қазақтың қара қазаны орта болса, сенің сары балаңның тоқшылығы да ұзаққа бармайды. Ақылынан алжасса да өз арысына қарсы шаппайды. Қайткенде де жұрт өзіңдікі, жақсы көруге тырыс, жақсы көрініп үйрен. Қарашы бегің – қыран құс, жем үшін ұшады, қызылдан қақпасаң, қызыл шолақтың өзін алып береді. Кеселіне қымыз жақпаған жан – кісі болып қатарға қосылмайды. Батырлық пен мәрттік – егіз, ездік пен аярлық – ағайын. Жер нұшағын түгендеп, ел бұзығын жүгендеп. Кешегі дұшпан аңқасы құрып, ас сұрап келсе, қызметші қыл да қасыңа ал; кешегі дос атқа мініп, жау сұрап келсе, қапысын тап та басын ал! Тең азамат – аңда болмақ, текті ауылдар құда болмақ. Асауды ауыздықтайтын - бұғалық, алысты ағайындастыратын – құдалық. Жау іздеген жарақтыға жолызғар, жорық тілеген жортуылшының басы жолда қалар, жақсы пейіл арам ниеттен туындамайды т.б.*

Жазушы туындысындағы коммуникативтік фразеологизмдердің тұлғалық өзгеріске ұшырауы олардың жалпы мағынасына ешбір нұқсан келтірмейді. Керісінше мақал-мәтелдердің семантикалық өрісін кеңейтіп, қосымша экспрессивтік және стильдік реңк үстейді. Мысал келтірейік: *жасы кіші деме – қара қанжар шығар. Батырға да жан керек, жанын тастай алмай жатқан кім бар. Барын бағалай біл, кемісін қазбалама, Жұртыңның жүз тілегін орында, жүз біріншіде мың батпан жүгіңді көтереді, Айтылған сөз – атылған оқ, қайта айналып адырнаға салынбас, бүгінгі шыргалаң – шалшық су, кешесің де өтесің. Ертеңгі дүрбелең – айналып өткізбес ми батпақ болып шықпасын. Әлін білмеген есер. Көк дәнненің тізгінін босатса, көңілге не оралмайды. Балаңның баласының баласы – жетінші емес, жетпіс жетінші ұрпағың мұрат табады. Кіндігің бір – ішіңе кірне сақтама т.б.*

Тілдің бейнелілігі оның эстетикалық қызметімен тығыз байланысты. Көркем сөздің бейнелілігі олардың тек метафоралық мағынада қолданылуымен айқындалмайды.

Г.О. Винокурдың пікірінше, «көркем сөз ешқашан тек тура мағынасымен ғана анықталмайды. Оның мазмұны басқа сөздермен өзара байланысы арқылы кеңейіп, тереңдей түседі. Ғалым бұл құбылысты мағынаның дамуы деп түсіндіреді. Мағынаның осындай даму үдерісі көркем сөздің бейнелілік сипатын қалыптастырады» [12].

Шығарманың поэтикалық жүйесін қалыптастыруда автор алдына қойған мақсат пен міндетіне, мәтіннің жанрлық сипаты мен стильдік ерекшеліктеріне сай келетін тілдік құралдарды таңдайды [13]. М. Мағауин шығармаларының тақырыптық мазмұнын, жанрлық жаңашылдығын ескерсек, қаламгердің бірқатар сөздерді жиі қолданысқа түсіріп, оларды белсенді сөздік қорға айналдырғанын байқауға болады. «Аласапыран» роман-диалогиясында бір ғана «көңіл» сөзі 100-ден астам қолданысқа түскен.

Көңіл – өзіндік арқалаған жүгі бар философиялық ұғым. Аталған тілдік бірліктер негізінен адам болмысын танытуға бағытталып, жазушы туындысында төмендегідей төмендегідей мағыналық қырларымен анықталды. Мысалы: *көңіл өседі, көңіл жайланады, көңілі босады, көңілі қатты құлаған, көңілін табу, көңілі қалаған, көңілі қызықтан*

жерімеген, көңілдері орнығып, көңілін толқытқан, көңілі ортаю, күпті көңілін аулап, көңіл-күйін бақты, көңілін табу, көңілмен тану, көңілі жайланған, көңілі толу, көңілінде қызғаныш оты тұтану, көңілі тез басылды, көңілінде дық қалған, көңілі толмаған, кекірт көңілін басу, көңілі алағызып, көңілі құлазып, көңілмен аңдады, көңілмен түйсініп, көңілі қаласа, оқыс көңілденген, көңіліне енген күмән, көңілге түйген, көңілі құлазып, көңілі тоғайды, көңіліне көбірек қатер ұялатқан, көңіл қоя бастаған, көңіліне қонбау, көңіл тоймас, көңілге жел бітірген, көңілін жықпау, кеніш көңілге ие болған, көңіліне қорқыныш енді, көңіліне жаққан т.б. Бұл тіркестердің екінші сыңарында келген етістіктер бастапқы лексикалық мағыналарының үстіне «көңіл» сөзімен келіп образды мағынаға ие болған. Бұл М. Мағауиннің сөз қолданудағы шеберлігін айқын көрсетеді.

М. Мағауин поэтикасында «Көңіл» сөзі есім сөздерман ғана тіркесіп қоймай, етістіктің түрлі тұлғаларымен де байланысып, анықтауыштық қызметте жұмсалады. Мысалы: *көтеріңкі көңіл, тәкаппар көңіл, қатқыл көңіл, риясыз көңіл, кең көңіл, қырыс көңіл, балаңқы көңіл, кекірт көңіл, күмәнді көңіл, өрекіген көңіл, дос көңіл, хош көңіл, бұла көңіл, бұлдыр көңіл, көңілі таза, алмағайып көңіл, жақын көңіл, қам көңіл, қаралы көңіл, риясыз көңіл, албырт көңіл, тоң болып қатқан көңіл.* «Көңіл» сөзі адамның ішкі әлемінің бөлшегі ретінде ғана емес, өзіндік құрылымы мен ішкі мазмұны бар дербес тұтастық, яғни шартты түрде «тұлға» ретінде көрініс табады. Мысалы: *көңіл жарастығы, көңілдің дерті, көңілдің жұқанасы.*

М. Мағауин шығармашылығында парцелляцияның көркемдік құрал ретінде қолданылуы айрықша байқалады. Алдымен парцелляция ұғымының ғылыми анықтамасына тоқталу қажет.

Парцелляция дегеніміз – фразаны, ойды, сөйлемді бөлшектеп, соған қатысты бір сөзді, не мәтінді жеке өз алдына аулақтатып орналастыру [14], – деп атап көрсетеді З.Я. Тураева.

М. Мағауиннің роман-диалогиясында парцелляция кең ауқымды қызмет атқарып, бейнелеу-сипаттамалық, грамматикалық-синтаксистік және эмоционалды-экспрессивтік мәнді күшейтетін маңызды көркемдік тәсіл ретінде қолданылады. Мысалы: *«Шағым болсын. Өзі батыр, өзі ақылды. Жоқ, тым қатал. Бірақ қаталдық та керек-ау. Жаңағы Томан би зой, Шах-Мұхамедпен олай сөйлесе алмас еді. Байқап көрсін! Шағым. Жоқ, одан гөрі Есім лайық. Мейірбан. Кең. Әзір Шағым сияқты атағы шықпағанмен, ерліктен де кенде емес. Ал Тұрсын ше? Әй, осы бәрінен Тұрсын жақсы-ау... Байсалды. Парасатты. Искер. Көрдi зой кеше. Қонысы бәрінен алыс еді, темірші, көміршісі елдің алдымен жетті. Рас, әлі ұрысқа кіріп, батырлығы сыналған жоқ. Бірақ атасы...Атасы басқа! Әйтсе де бөтен емес-ау. Шөбере. Арғы атамыз Әз-Жәнібек, бәріміз бір туғанбыз» [2].*

Қорыта айтқанда, қазақ әдеби тілінің даму үдерісінде Мұхтар Мағауин шығармашылығының маңызы айрықша. Уақыт өткен сайын суреткер мұрасының көркемдік-танымдық мәні тереңдеп, шығармашылық ауқымы кеңейе түсетіні анық.

Қорытынды

М. Мағауин «Аласапыран» роман-диалогиясында XVI ғасырдың соңы мен XVII ғасыр басындағы әдеби және ауызекі тілдің бояуын дәл жеткізуді алдына мақсат еткен. Жазушы көркем туындысында қазақтың көне жазба дәстүріне тән сөз саптау мәнерін, тілдік өрнегін сол дәуірдің рухымен сабақтастыра бейнелеуге ұмтылған. Бұл тұрғыдан алғанда, автордың аталған көркемдік мақсаты сәтті жүзеге асқанын байқауға болады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы бірнеше негізгі аспектілерде көрінеді:

1. Тіл мен ұлттық бірегейлік туралы жаңа түсініктерді қалыптастыру: бұл зерттеу тек ақпаратты берумен ғана шектелмейді, сонымен қатар мәдени және ұлттық бірегейлікті қалыптастыру құралы ретіндегі тіл туралы бар түсініктерді тереңдетеді.

2. Мағауин шығармаларында психологиялық, эмоционалдық және мәдени мазмұнды жеткізуге қызмет ететін тілдік құралдарды айқындау филология ғылымындағы кейбір зерттеулерге зерттеулерге теориялық негіз болады.

Әдебиеттер

1. Виноградов В.В. Язык художественного произведения // Вопросы языкознания. – 1954. – №5. – С. 3-26.
2. Мағауин М. Аласапыран: Тарихи роман. – Алматы: Жазушы, 1988. – 828 б.
3. Жұмаділов Қ, Мұхтар Мағауин туралы сөз // Қазақ әдебиеті. – 2000. – 28 қаңтар. Б. 4-5
4. Әдебиеттану терминдер сөздігі / Құраст. З. Ахметов, Т. Шанбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 134 б.
5. Al-Hasnawi A.R. A cognitive approach to translating metaphors. // Translation Journal. – 2007. – Vol. 11, No. 3. – URL: <https://translationjournal.net/journal/41metaphor.htm>.
6. Chalker S., & Weiner E. The Oxford Dictionary of English Grammar. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
7. Chapman R. Linguistics and Literature: An Introduction to Literary Stylistics. – London: Edward Arnold, 1989. – 119 p.
8. Babb H.S. Essays in Stylistic Analysis. – New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972. – 392 p.
9. Введенская Л.А. Словарь антонимов языка. – Ростов н/Д.: Феникс, 1995. – 544 с.
10. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Санат, 1995. – 360 б.
11. Сатенова С.К. Қазақ тіліндегі қос тағанды фразеологизмдердің тілдік және поэтикалық табиғаты: филол. ғыл. докт. ... дис. – Алматы, 1997. – 184 б. – 10.02.02 мамандығы бойынша.
12. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. – Москва, 1959. – 492.
13. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: учебное пособие. – Москва: Флинта, 2009. – 520 с.
14. Тураева З.Я. Категория времени. Время грамматическое и время художественное. – Москва, 1979. – 219 с.

References

1. Vinogradov V.V. Yazyk khudozhestvennogo proizvedeniya [Language of a Literary Work] // Voprosy yazykoznaniiya. – 1954. – No. 5. – P. 3-26. (in Russian)
2. Magauin M. Alasapyran: tarikhi roman [Alasapyran: Historical Novel]. – Almaty: Zhazushy, 1988. – 828 p. (in Kazakh)
3. Zhumadilov Q. Mukhtar Magauin turaly soz [A Word about Mukhtar Magauin] // Qazaq adebieti. – 2000. – 28 qantar. – P. 4-5. (in Kazakh)
4. Adebiettanu terminder sozdigi [Dictionary of Literary Terms] / Comp. Z. Akhmetov, T. Shanbaev. – Almaty: Ana tili, 1998. – 134 p. (in Kazakh)
5. Al-Hasnawi A.R. A Cognitive Approach to Translating Metaphors // Translation Journal. – 2007. – Vol. 11, No. 3. – URL: <https://translationjournal.net/journal/41metaphor.htm> (accessed 01.2026).
6. Chalker S., Weiner E. The Oxford Dictionary of English Grammar. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
7. Chapman R. Linguistics and Literature: An Introduction to Literary Stylistics. – London: Edward Arnold, 1989. – 119 p.
8. Babb H.S. Essays in Stylistic Analysis. – New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972. – 392 p.
9. Vvedenskaya L.A. Slovar antonimov yazyka [Dictionary of Language Antonyms]. – Rostov-on-Don: Feniks, 1995. – 544 p. (in Russian)
10. Qabdolov Z. Soz oneri [The Art of Words]. – Almaty: Sanat, 1995. – 360 p. (in Kazakh)
11. Satenova S.K. Qazaq tilindegi qos tagandy frazeologizmderdin tildik zhane poetikalyyq tabigaty: filol. gyl. dokt. ... dis. [Linguistic and Poetic Nature of Paired Phraseological Units in the Kazakh Language: dissertation for the degree of Doctor of Philological Sciences]. – Almaty, 1997. – P. 184, – mamandygy 10.02.02 boiynsha [specialty 10.02.02]. (in Kazakh)
12. Vinokur G.O. Izbrannyye raboty po russkomu yazyku [Selected Works on the Russian Language]. – Moscow, 1959. – 492 p. (in Russian)
13. Bolotnova N.S. Filologicheskii analiz teksta: uchebnoe posobie [Philological Analysis of Text: textbook]. – Moscow: Flinta, 2009. – 520 p. (in Russian)

14. Turaeva Z.Ya. Kategoriya vremeni. Vremya grammaticheskoe i vremya khudozhestvennoe [Category of Time. Grammatical Time and Artistic Time]. – Moscow, 1979. – 219 p. (in Russian)

E.M. Samekbayeva
Shakarim University,
071412, Republic of Kazakhstan, Semey, 20 A Glinka street
ORCID: 0000-0003-0137-463X
e-mail: elmira5_66@mail.ru

THE ARTISTIC LANGUAGE INNOVATION IN M. MAGAUI'S DIALOGY NOVEL «ALASAPYRAN»

Abstract. The article examines the linguistic and stylistic features of Mukhtar Magauin's novel-dilogy «Alasapyran» as a reflection of national identity. The relevance of the work is determined by the need to study the role of language in the formation and strengthening of national consciousness in the context of historical and cultural changes. The purpose of the study is to identify the lexical, syntactic, and stylistic tools used by the Online Store. In particular, linguistic and stylistic means are considered at the phonetic, syntactic and lexical levels. The main lexical, figurative and expressive linguistic means used by the author in the interpretation of the ideological and artistic content of the dilogy «Alasapyran» are analyzed separately. It is considered how such techniques as comparison, metaphor, epithet, hyperbole, periphrasis, litote, acrothesis, author's occasional, parcel, stylization serve the author's idea as a means of creating a writer's own conceptual system in a dilogy.

The significance of the article lies in a deep analysis of stable expressions in the artist's works, the use of artistic words, and their influence on the formation of the national literary language. In particular, it is analyzed that the author borrowed from the phraseological composition of the national language what is necessary and used them as variously as possible. The author's aphorisms were also identified and analyzed in terms of linguistic and stylistic characteristics.

The methods of linguistic, semantic and linguistic analysis are used in the work. The study concluded that these linguistic tools are important for the formation of national consciousness, which paves the way for further study of national identity.

Keywords: style, parcellation, periphrasis, acrothesis, metaphor.

Э.М. Самекбаева
Шәкәрім университет,
071412, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Глинки, 20 А
ORCID: 0000-0003-0137-463X
e-mail: elmira5_66@mail.ru

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЯЗЫКОВАЯ ИННОВАЦИЯ РОМАНА-ДИЛОГИИ М. МАГАУИНА «АЛАСАПЫРАН»

Аннотация. В статье рассматриваются лингвостилистические особенности романа-дилогии Мухтара Магауина «Аласапыран» как отражение национальной идентичности. Актуальность работы обусловлена необходимостью изучения роли языка в формировании и укреплении национального сознания в условиях исторических и культурных изменений. Целью исследования является выявление лексических, синтаксических и стилистических средств, используемых М. Магауином. В частности, рассматриваются лингвистические и стилистические средства на фонетическом, синтаксическом и лексическом уровнях. Отдельно проанализированы основные лексические, образные и выразительные языковые средства, применённые автором при интерпретации идейно-художественного содержания дилогии «Аласапыран». Рассмотрено, такие приемы, как сравнение, метафора, эпитет, гипербола, перифраза, литота, акротеза, авторский окказионализм, парцелляция, стилизация служат авторской идее как средства создания собственной концептуальной системы писателя в дилогии.

Значимость статьи заключается в глубоком анализе устойчивых выражений в произведениях художника, употребления художественного слова, их влияния на формирование национального литературного языка. В частности, анализируется, что автор заимствовал из фразеологического состава общенародного языка то, что необходимо, и использовал их как можно более разнообразно. Также выявлено и проанализировано афоризмы писателя с точки зрения лингвистических и стилистических характеристик.

В работе использованы методы лингвистического, семантического и лингвостилистического анализа. В исследовании сделан вывод о том, что эти языковые инструменты важны для формирования национального сознания, что открывает путь для дальнейшего изучения национальной идентичности.

Ключевые слова: стиль, парцелляция, перифраза, акротеза, метафора.

Автор туралы мәлімет

Самекбаева Эльмира Максұтқызы – филология ғылымдарының кандидаты, доцент. Шәкәрім университеті, қазақ филологиясы кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Семей, e-mail: elmira5_66@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0137-463X>.

Сведения об авторе

Самекбаева Эльмира Максұтовна – кандидат филологических наук, доцент. Старший преподаватель кафедры казахской филологии НАО «Шәкәрім университеті», Республика Казахстан, Семей, e-mail: elmira5_66@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0137-463X>.

Information about author

Elmira Samekbayeva – Candidate of philological sciences, associate professor. Senior lecturer, Department of kazakh philology Shakarim university, Republic of Kazakhstan, Semey, e-mail: elmira5_66@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0137-463X>.

Редакцияға енуі 06.04.2025

Жариялауға қабылданды 28.06.2025

[https://doi.org/10.53360/3080-3861-2025-2\(2\)-3](https://doi.org/10.53360/3080-3861-2025-2(2)-3)
IRSTI: 16.21.55

A.K. Ospanova^{1*}, R.M. Geybullayeva², T.V. Shevyakova³

¹Shakarim University,

071412, Republic of Kazakhstan, Semey, 20 A Glinka street

²Baku Slavic University,

Azerbaijan, Baku, 8th November 23 Avenue

³Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
050000, Republic of Kazakhstan, Almaty, 200 Muratbayev street

*ORCID: 0000-0003-3209-127x

*e-mail: a.ospanova@shakarim.kz

FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE VERBAL REALIZATION OF COGNITIVE DISSONANCE IN THE ENGLISH-LANGUAGE NEWS TELEVISION MEDIA DISCOURSE (AND ITS COMMENTS)

Abstract. The article is devoted to the problem of identifying the functional and stylistic features of the verbal realization of cognitive dissonance on the material of the English-language news television media discourse (using the example of «Sky News»), and through the comments left under the video on the official YouTube channel. The paper considers the characteristic features of cognitive dissonance, provides examples of the use of stylistic devices used by recipients of information to express cognitive dissonance, and analyzes their role as an indicator of cognitive dissonance. For example, with the help of irony, recipients of information can express cognitive dissonance. On the basis of the study, the authors propose their interpretation of the problem of identifying the functional and stylistic features of the manifestation of cognitive dissonance. In the process of work, the following methods have been used: discourse analysis, content analysis and functional-stylistic analysis. As a result of the study, the following goals have been achieved: identifying cases of cognitive dissonance using stylistic devices, analyzing media discourse and comments.

Keywords: cognitive dissonance, media discourse, stylistic device, commentary, contradiction.

Introduction

A modern individual is exposed to a substantial volume of new information on a daily basis, particularly in the current era, where virtually everyone possesses a smartphone. Despite numerous discussions regarding the potential negative effects of prolonged phone usage, individuals habitually check news feeds on social media platforms or messages in instant messaging applications. Frequently, newly encountered information is not readily or easily comprehended; rather, it often elicits conflicting emotions in the recipient. This, in turn, can contribute to the